

Trends in het landelijk gebied?

door T. Klumpers, secretaris Raad voor het Landelijk Gebied

Bijdrage aan LEI-workshop regionale innovatie op 23 januari 2001 te Den Haag

Wanneer is iets een trend?

Met de titel stuitte ik vrijwel meteen op de vraag wanneer is iets een trend is, en dus eigenlijk ook wát een trend is. Is het een ontwikkeling zodra die door meting kan worden vastgesteld, en algemeen wordt erkend? Of is het juist iets dat nog níét aan die voorwaarden voldoet?

U weet dat er zogenaamde 'trendwatchers' zijn: doorgaans kleurrijke figuren die zich bij voorkeur ophouden in Parijs, waarvan tegenwoordig een atypisch exemplaar in de Hak-reclame is te zien. De zichzelf respecterende vertegenwoordigers van deze branche komen echter met minder voor de hand liggende zaken, om het zwak uit te drukken. Zij zijn dan ook eerder trend-goeroes of orakels dan 'watchers', en hun trends voorspellingen of speculaties.

'Oude' trends

Trends die al aantoonbaar en meetbaar zijn - en die dus door velen worden erkend - zijn de 'oude' trends. Daarvan slechts een snelle en onvolledige greep ter herkenning en illustratie:

- klimaatverandering en met name de ontwikkelingen m.b.t. het rivier-, regen-, grond- en zeewater, dringen zich op en vragen om een nieuw en nadrukkelijk ingrijpen;
- het landelijk gebied wordt steeds meer publiek en steeds minder agrarisch domein;
- als bedrijfsstrategie in de landbouw gaan verbreding, differentiatie en specialisatie een eigen plaats innemen naast de schaalvergrotings/kostenbeheersings-strategie;
- in bestuur en beleid wordt een omslag zichtbaar: van planning naar ontwikkeling, van topdown naar bottom-up, van sectoraal naar integraal, van een functioneel-rationele naar kwaliteitsbenadering;
- consument en winkelbranche oefenen een toenemende macht uit, of misschien beter: consument en winkelbranche oefenen hun macht in toenemende mate uit.

Voor de duidelijkheid: deze 'oude' trends zijn wél belangrijk! Júist omdát zij al voldoende zeker en meetbaar (volgbaar) zijn zij voor het beleid zelfs de voornaamste aandachtspunten. Sommige ontwikkelingen zijn al geen trend meer, zoals de wijzigingen in het EU-landbouwbeleid en het wereldhandelssysteem en hoe die van invloed zijn op de ontwikkelingen in Nederland.

Voorzichtig met voorspellingen

Evenmin als op de 'oude' trends, wil ik mij richten op trends die uit de lucht gegrepen zijn of die pretenderen ver en omvattend vooruit te kijken. Voorspellingen kloppen toch niet, zoals maar al te vaak blijkt uit die van het CPB voor economie en vervoer, zelfs op de vrij korte termijn. De banken zaten er met de invoering van de chipknip helemaal naast en het internetgebruik ontwikkelt zich ook steeds anders dan voorspeld.

In zijn boek 'De Voorspellers' herinnert Rein de Wilde aan voorspellingen in de 60er jaren van de serieuze Rand Corporation (op basis van een rondgang langs toonaangevende specialisten). In het jaar 2000 zou er een vaccin zijn voor alle infectieziekten, zou er een overvloed aan energie zijn door de toepassing van kernfusie en zou het klimaat in vergaande mate beheerst kunnen worden (bijvoorbeeld het voorkómen van stormen op zee). Toch omarmen we net zo gemakkelijk weer nieuwe voorspellingen.

Een basisfout is de onderschatting van de maatschappelijke dynamiek. De voorspelling richt zich op een bestaand probleem of situatie, maar vergeten wordt dat ook de omständigheden veranderen, waardoor nieuwe problemen en situaties ontstaan. In de 50er jaren werd gedacht dat huisvrouwen zeeën van tijd zouden overhouden na de introductie van allerlei huishoudapparatuur. Maar mede door die automatisering verdween het verschijnsel 'huisvrouw' in rap tempo. De gecreëerde tijd werd opgevuld met betaald werk, hobbies en het vervoeren van de kinderen. Veel vrouwen hebben het gevoel het drukker te hebben dan ooit.

Maar de behoefte om vooruit te kijken blijft zoals gezegd groot. Typerend is dat een ongedrukt en allang verwerkt interim rapport van de Raad voor het Landelijk Gebied - vanwege de titel 'Het landelijk gebied in 2010', moeten we aannemen - nog steeds zeer frequent wordt bezocht op de website. Juist in dit interim

rapport echter, stelde de raad dat we bij het vooruitkijken ernstig beperkt worden, met name door onszelf, d.w.z. ons op heden en verleden gebaseerde denkkader. De meest zinvolle uitspraken over de toekomst zijn vermoedelijk die welke aangeven wat er in ieder geval niét (of niet méér) zal gebeuren. De rest is alleen 'denkbaar'. En denken kun je dan - om toch maar wat wilde gedachten te uiten - aan bijvoorbeeld:

- algemeen worden van voedselallergieën met alle bijkomende maatregelen en gevolgen voor de voedselproductie, -verwerking en -vermarketing van dien;
- de 'gevaren' van de natuur uitroeien, teneinde infectiegevaar, andere risico's en ongemak tegen te gaan. Dus: Teken uitroeien? Zoogdieren inenten? gevaarlijke natuur verwijderen of van vergaande veiligheidsmaatregelen voorzien?;
- tegen betaling of compensatie aan andere landen uitbesteden van onze zorg voor biodiversiteit (zoals nu al bij CO2-reductie wordt gedaan);
- de komst van een 'vegetarische revolutie'? Vleeseten wordt minder vanzelfsprekend en vegetarisme minder uitzonderlijk. Met name onder jongeren neemt het vegetarisme snel toe.

'Nieuwe' trends?

Het meest interessant zijn ontwikkelingen die wél op één of andere manier waarneembaar zijn, maar nog niet eenduidig zijn aan te tonen. Dat laatste wellicht mede omdat onze wijze van gegevens verzamelen daarop nog niet is afgestemd. Immers: we meten wat bekend is, wat we verwachten, en we gebruiken onderscheidingen en categorieën die zijn afgestemd op de verwachtingen. Pas als een veronderstelling door velen serieus genomen wordt en de twijfel aan de juistheid van de veronderstelling afneemt, zal onze monitoring zich daarop richten. Tot die tijd kunnen en zullen 'nieuwe' trends worden betwijfeld, bestreden of met tegengestelde trends worden genuanceerd.

Zonder naar volledigheid te streven wil ik u de volgende 'nieuwe' trends voorleggen:

De lokale factor wordt sterker bepalend

Keuzen in ontwikkeling, inrichting, identiteit, beheer, bedrijfsstrategie, producten, samenwerking worden steeds meer lokaal bepaald, met alle differentiatie vandien.

Generieke maatregelen en oplossingen worden steeds minder 'passend'

Een deel van landbouwgronden raakt buiten de economische hoofdstroom

Een groeiende hoeveelheid landbouwgrond onttrekt zich aan de sturing van de internationaal/economisch georiënteerde hoofdstroom: niet alleen door bedrijfsverbreding of lokale markten, maar ook door vermogende of op zijn minst onafhankelijke liefhebbers d.m.v. deeltijd- of hobbyboeren, paardeweitjes, stoeterijen landgoederen, bossen en recreatievoorzieningen. (als de landbouw op grote schaal verdwijnt, zullen ook andere - bijvoorbeeld 'trust'-achtige - beheersvormen kunnen en zelfs móeten opkomen, om het agrarische cultuurlandschap te behouden en te beheren)

Het 'partner-shoppen' neemt een vlucht

Ondernemers, organisaties en overheden kiezen wisselende partners: in tijd, per situatie en per onderwerp. Vaste coalities worden zeldzaam, wisselende steeds algemener.

Zo kan men de ene keer scherp en de andere keer mee-denkend zijn, op het ene moment partner en op het andere tegenpool, in het ene geval samenwerken en in het andere concurreren...

Voedsel en landelijk gebied: een paar (of) apart?

Voedsel en landelijk gebied lijken enerzijds beleidsmatig uit elkaar te groeien. Het gaat om Voedsel én Groen, zegt de nota. Bij voedsel komt meer nadruk op veiligheid en ziektepreventie en (dus?) minder op de natuurlijke omgeving waarin de primaire productie plaatsvindt. Een coördinerende 'voedselautoriteit' zou op afstand staan van een even noodzakelijke 'landelijk gebied-autoriteit'.

Maar voedsel en landelijk gebied groeien beleidsmatig ook naar elkaar toe, want is er tegeliktijd een roep om gesloten, betrouwbare, 'natuurlijke' bedrijfsvormen: zoals bij de hervorming in Duitsland die helemaal inzet op biologische landbouw. En in EU-kringen wint plattelandsbeleid aan kracht terwijl landbouwbeleid steeds verder onder druk komt te staan.

Consumentengedrag blijft emotioneel en onvoorspelbaar

Emotioneel consumentengedrag m.b.t. voedsel en dierenwelzijn is geen tijdelijk verschijnsel als gevolg van incidenten en rampen in deze tijd. Dat problemen en risico's in deze sfeer zoveel aandacht krijgen, is eerder een gevolg dan een oorzaak. Men schijnt de consumenten nu van dat irrationele, emotionele gedrag te gaan 'verlossen', door ze voor te lichten en ze te wijzen op de feiten en op hun eigen inconsistentie. Ik vrees dat het zo niet werkt en met mij de OECD in een recent rapport over GMO's. Emotionaliteit en inconsistentie zijn de mens eigen. Men geeft onverantwoordelijk veel geld uit voor het ene en onverantwoordelijk weinig voor het andere. Men is bang voor vliegen maar gaat fluitend het dagelijkse verkeer in of tegen een bergwand op. Men is bang voor een kleurstoffen maar niet voor Patat-met. Het Buckler Bier was destijds niet te redden.... Behalve vormen van emotionele afkeuring, kunnen zich óók nog snel wisselende vóórkeuren gaan voordoen. Dan wordt voedsel écht een trendproduct, met alle gevolgen van dien voor de keten.

Rode draad?

Is er een gemeenschappelijke lijn in deze punten? Jawel. Vrijwel al deze ontwikkelingen leiden - d.w.z. als ze doorzetten - tot een toenemende complexiteit, bestuurlijke onoverzichtelijkheid en onvoorspelbaarheid. Mensen, bedrijven, organisaties en gebieden zijn steeds minder gemakkelijk in hokjes - d.w.z. in één hokje - te stoppen, dus minder gemakkelijk te volgen en te voorspellen. Zoals elk individu regelmatig van rol wisselt en het daarbij behorende (andere) gedrag aanneemt - u weet dat burgers thuis op de bank, op vakantie en in de winkel al 3 verschillende visies op het landelijk gebied en het dierenwelzijn hebben - lijkt dat ook voor bedrijven en organisaties te gaan gelden. De 'trend' van de emotionele en wispelturige burger/consument completeert het algehele beeld van dynamiek en onvoorspelbaarheid.

Conclusie

Juist in deze dynamische situatie is het van belang om bekende ontwikkelingen goed te volgen en om nieuwe breed en open te verkennen. Een trend die doorzet kan dan snel zichtbaar en hanteerbaar gemaakt worden. Overzicht en kennis kunnen in een situatie van dynamiek, onvoorspelbaarheid en veelvormigheid, belangrijke stabiele factoren zijn!

Dergelijke informatie is dan niet alleen voor de rijksoverheid van belang, maar met name ook voor lokale en regionale samenwerkingsverbanden die een geïntegreerde ontwikkeling van het landelijk gebied op een eigen wijze willen vormgeven. Voor gebruik in de uiteenlopende lokale situaties zijn gegevens en ervaringen, maar ook daaruit opgebouwde kennis, hulpmiddelen en instrumenten hard nodig. De dienstverlening van kennisinstellingen zou zo verbreden. Gezien de aard van de afnemers zal dan voor de financiering van deze 'publieke dienstverlening' echter een structurele oplossing gezocht moeten worden.

U hebt één woord in deze voordracht gemist: innovatie. Dat is niet alleen omdat we daar een goed Nederlands woord voor hebben, maar vooral omdat innovatie te vaak verbonden wordt met - dat wil zeggen beperkt wordt tót - ontwikkelingen in de sfeer van 'uitvindingen'. Het belang van situatie-specifieke toepassingen van eerdere innovaties of van nieuwe mogelijkheden wordt daarmee onderschat, terwijl ook juist dát een belangrijk onderdeel van vernieuwing, van plattelandsontwikkeling is. In het beleid wordt dit echter 'verspreiding' genoemd, iets dat slechts op weinig steun en aandacht kan rekenen. Daar ligt nog een belangrijk braakliggend terrein, niet in de laatste plaats ook voor kennisinstellingen.